

➤ મોબાઇલ બેન્કિંગની સેવા માટે સલામતી રાખવી ખુબ
આવશ્યક ગણાય છે.

(2) ખાતેદાર જે - તે બેંકની શાખાનો નહિં; પરંતુ બેંકનો
ખાતેદાર છે. - આ વિધાન સમજવો.

➤ આ વિધાન કોર બેન્કિંગના સંદર્ભમાં સાચું છે. કોર બેન્કિંગની
વ્યવસ્થામાં કોઈ એક બેંકની સમગ્ર વિશ્વમાં રહેલી તમામ
શાખાઓ જોડાઈ શકે છે. બેંકના કેન્દ્રિયકૃત સર્વરમાં તે બેંકની
બધી જ શાખાઓના તમામ ખાતેદારોની માહિતી હોય છે.

➢ બેન્કનો કોઈ પણ ખાતેદાર બેન્ક સાથે જે વ્યવહાર કરે
તેની માહિતી સમયસર (રિઅલ ટાઇમમાં) કેન્દ્રિયકૃત
સર્વરમાં નોંધાઈ જાય છે, જે બેન્કની તમામ શાખાઓમાંથી
જોઈ શકાય છે. બેન્કની કોઈ પણ શાખાનો ખાતેદાર તેના
ખાતામાં થયેલ વ્યવહારની જાણકારી બેન્કની કોઈ પણ
શાખામાંથી મેળવી શકે છે.

➤ તે બેંકની કોઈ પણ શાખામાં નાણાં જમા કરી શકે,
નાણાંનો ઉપાડ કરી શકે, તેમજ અન્ય નાણાકીય વ્યવહારો
પણ કરી શકે છે. આ રીત કોર બેન્કિંગમાં ખાતેદાર જે-તે
બેંકની શાખાનાં નહિ, પરંતુ બેંકનો ખાતેદાર બને છે.

પ્રશ્ન 5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

(1) બેંકનાં કાયો સમજાવો.

➤ (1) રિઝર્વ બેંકના મતે, “માંગવામાં આવે એટલે
તરત જ કે નિર્ધારિત મુદતના અંતે પરત કરવાની શરતે
ધિરાણ કરવાના હેતુથી બચતો એકત્રિત કરતી સંસ્થાને બેંક
કહે છે.”

- બેન્કિંગની સેવા આપતી સંસ્થાને બેન્ક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
  - કાર્યો
- (1) થાપણો સ્વીકારવી અને (2) રોકાણ કે ધિરાણ કરવું; પરંતુ વર્તમાન સમયમાં આ કાર્ય ઉપરાંત અન્ય કાર્યો પણ બેન્ક કરે છે. બેન્ક-સેવાઓનો વિકાસ ખૂબ જ થતો જાય છે અને તેની સેવાઓમાં પણ વૈવિધ્ય જોવા મળે છે.

- બેન્કનાં બધાં કાર્યોની યાદી બનાવવી મુશ્કેલ છે, બેન્કનાં કાર્યોને મુખ્ય કાર્યો અને ગૌણ કાર્યોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે.
- મુખ્ય કાર્યો
  - (1) થાપણો સ્વીકારવી
  - (2) ઘિરાણ કરવું
  - (3) રોકાણ કરવું
  - (4) આંતર બેન્કિંગ વ્યવહારો કરવા

➤ ગૌણ કાર્યો

- (1) ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા
- (2) હૃદિયામણને લગતા વ્યવહાર કરવા
- (3) શાખપત્ર આપવા
- (4) ટ્રાવેલર્સ ચેક આપવા
- (5) ડ્રાફ્ટની સેવા આપવી
- (6) બેંક સાથે જોડાવેલ વ્યક્તિની શાખ અંગેની માહિતી આપવી

- (7) બાંહેધરી દલાલ તરીકેની સેવા આપવી
  - (8) અન્ય સંબંધિત સેવા પૂરી પાડવી, જેવી કે **ATM, DEMAT, સેક ડિપોઝિટ વોલ્ટની સુવિધા**
- ❖ (A) બેંકનાં મુખ્ય કાર્યો :
- થાપણો સ્વીકારવી :
  - બેંક જાહેર જનતા પાસેથી અમુક વણવપરાવેલી રકમ થાપણો તરીકે સ્વીકારે છે.

- બેંકમાં શાપણ મૂકનારને બેંક વ્યાજ ચૂકવે છે.
- બેંકની સૌથી મોટી જવાબદારી શાપણાંડારો બચત કરનારા લોકોનો વિશ્વાસ જગવી રાખવાનું છે.
- બેંક અલગ અલગ પ્રકારની શાપણો સ્વીકારે છે. જેના પર વ્યાજનો ૬૨ જુદો જુદો હોય છે.
- બેંક મુખ્યત્વે ચાર રીતે શાપણો સ્વીકારે છે : (i) બચત ખાતું (ii) ચાલુ ખાતું (iii) રીકર્ડિંગ ખાતું (iv) બાંધી મુદતનું ખાતું.

□ ધિરાણ કરવું :

- બેન્ક વિવિધ પ્રકારનાં ખાતાંઓ દ્વારા થાપણો સ્વીકારે છે.
- આમ, થાપણો દ્વારા બેન્કે મેળવેલ નાણાંનું અન્યત્ર ધિરાણ કરે છે, બેન્ક થાપણો સ્વીકારીને બચતકારને વ્યાજ આપે છે.
- તેથી થાપણદારોને ચૂકવાતા વ્યાજના દર કરતાં વધુ દરે નાણાં જરૂરિયાતવાળી વ્યક્તિઓને ધિરાણ કરે છે.
- વ્યાજના દરના તફાવતમાંથી બેન્ક નફો મેળવે છે.

- બેંક નીચે મુજબ ધરણ કરે છે.
- ✓ (a) લોન દ્વારા :
  - બેંક લાંબા ગાળા માટે કે ટ્રેક ગાળા માટે લોન આપે છે.
  - કેટલાક પ્રકારની લોન પર તારણ જરૂરી હોય છે.
  - જ્યારે કેટલાક પ્રકારની લોનમાં તારણ જરૂરી નથી.
  - આવી લોન વેપારીઓ અને વ્યક્તિગત કે ઉદ્ઘોષિતિઓનેઆપવામાં આવે છે.

- જેની સામે તેટલી જ રકમની જામીનગીરી બેંક લેતી હોય છે.
  - પ્રવર્તમાન સમયમાં હોમ લોન, કાર લોન, એજ્યુકેશન લોન,
કેશ-કેડિટ, મશીનરી લોન, ગોલ્ડ લોન, પર્સનલ લોન વગેરે જેવી
લોન પણ ઉપલબ્ધ છે.
- ✓ (b) ઓવરડ્રાફ્ટ એન્ડ કેશ-કેડિટ દ્વારા :
- ચાલુ ખાતું ધરાવનાર અગાઉથી મંજૂર કરેલ મર્યાદામાં અને
ટ્રંકાગાળા માટે ખાતામાં જમા રકમથી વધુ રકમ ઉપાડે એવું બને
તો તને ઓવરડ્રાફ્ટ કહેવામાં આવે છે.

➤ ઓવરફ્રાફ્ટનો સમય ટ્રેકો હોય છે; પરંતુ ઓવરફ્રાફ્ટનો સમય નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવે ત્યારે તે કેશ-કેડિટનાં નામે ઓળખાય છે.

□ રોકાણ કરવું :

➤ બેંકની મૂડી અને મેળવેલ થાપણાની રકમનું ધિરાણ અને રોકાણ જો ન થઈ શકે તો બેંકને પૂરતું વળતર મળતું નથી.

➤ બેંકનું મહત્વનું કાર્ય અન્ય જગ્યાએ આ રકમનું રોકાણ કરવાનું છે.

- આ રોકાણ યોગ્ય ગણતરી સાથે સલામત જગ્યાએ કરવું અનિવાર્ય છે.
- બેન્ક અનામતની રકમ RBIના નિયમાનુસાર કુલ ડિપોઝિટની અમુક રકમ સરકારી જમીનગીરીઓમાં રોકવાની હોય છે.
- જેના પર વ્યાજનો ૬૨ ઓછો હોય છે.
- બેન્કમાં કટોકટી અને આકસ્મિક પરિસ્થિતિમાં રોકાણો છૂટાં કરીને તરત રોકડ મળે તે રીતે નાણાંની ગોઠવણ કરવી અનિવાર્ય છે.

- બેન્ક મહદંશે સરકારી જમીનગીરીઓ કે અન્ય સંઘરતાવાળા એકમમાં રોકાણ કરે છે.
  - આંતર બેન્કિંગ વ્યવહારો કરવા :
- બેન્કનાં મુખ્ય કાચો પેકી એક કાર્ય બેન્કો-બેન્કો વચ્ચેના વ્યવહારોનું છે.
- દરેક બેન્કને ઘણી વખત ખૂબ જ ટૂંકાગાળા માટે એટલે કે ચોવીસ કલાક કે તેથી પણ ઓછા સમય માટે નાણાંની તંગી અનુભવવી પડતી હોય છે.

- આ સમયે અન્ય બેંકમાં વર્ણવપરાયેલ નાણાં પડેલાં હોય, તો તરત જ જરૂરિયાત ધરાવતી બેંકને આપવામાં આવે છે.
- આ વ્યવસ્થા મધ્યસ્થ બેંકે નિયુક્ત કરેલ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- આ પ્રમાણે નાણાં આપનાર કે લેનારની પ્રક્રિયા મધ્યસ્થ બેંક મારફત થાય છે.
- નાણાં લેનાર કે આપનાર એકબીજાના સંપર્કમાં આવતા નથી.

- આ રીતે બેન્કોની સમસ્યાનું નિવારણ થઈ જાય છે.
- આમ, જે રકમ માંગવામાં આવે અને તરત મળે તેને CALL MONEYના નામથી ઓળખવામાં આવે છે.
- આ રીતે મેળવેલ રકમ પર વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે.
- આ વ્યાજનો દર બજારમાં નાણાંની માંગના આધારે નક્કી થતો હોય છે.
- માંગ અને પુરવઠાના આધારે આ વ્યાજનો દર નિશ્ચિત થાય છે.
જેને CALL MONEY RATE તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

❖ (B) બેંકનાં ગૌણ કાર્યો :

□ ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા :

➢ બેંકના મુખ્યત્વે બે ગ્રાહકો હોય છે : (A) થાપણ મૂકનારા અને
(B) નાણાં લેનારા. આવા ગ્રાહકો બેંક મારફતે પોતાના નાણાકીય
વ્યવહારો કરે છે. બેંકના ગ્રાહક અન્ય વ્યક્તિની તરફેણમાં ચેક
લખી આપે, ત્યારે અન્યને નાણાં ચૂકવવાનું કાર્ય તેમજ અન્ય
વ્યક્તિ પાસેથી જ્યારે ગ્રાહકને ચેક મળ્યો હોય ત્યારે એ ચેકનાં
નાણાં વસૂલ કરવાનું કાર્ય ગ્રાહક વતી બેંક કરે છે.

➤ વર્તમાન સમયમાં વીજળીનાં બિલ ભરવા, ફોનનાં બિલ ભરવા,
વીમાનનું પ્રીમિયમ ભરવું, એક ખાતામાંથી બીજા ખાતામાં રૂપિયા
ટ્રાન્સફર કરવા વગેરે જેવાં વિવિધ કાર્યો બેન્ક ગ્રાહકો વતી કરે
છે.

□ હુંડિયામણને લગતા વ્યવહારો કરવા :

➤ આયાત-નિકાસ વૈપાર હાલના સમયમાં ફરજિયાતપણે બેન્ક
દ્વારા જ કરવો પડે છે.

- આયાત-નિકાસના વ્યવહારો માટે વિદેશી હુંડિયામણાની જરૂર પડે છે.
- આવા હુંડિયામણાની વ્યવસ્થા મધ્યસ્થ બેંકે પરવાનગી આપેલ હોથ તેવી બેંક વિદેશ વેપાર સાથે સંકળાવેલ દસ્તાવેજોને લાવવા-મોકલવાની સેવા આપે છે.

□ શાખપત્ર :

- શાખપત્ર એ એક બેંક બીજુ બેંકને ઉદ્દેશીને લખેલ પત્ર છે.

- આ પત્રમાં દર્શાવેલ વ્યક્તિ ચોક્કસ સમયે, ચોક્કસ રકમ ચૂકવશે જ તેની ખાતરી આપે છે.
- બેંક શાખપત્ર આપતા પહેલાં જેને વ્યક્તિ પાસેથી નિશ્ચિત કરેલ રકમ જમા લે છે અથવા તો તેટલી રકમના જમીન લે છે.
- જે વ્યક્તિને ખાતરી આપવામાં આવેલ હોય, તેને નાણાં ચૂકવવાનો સમય આવે ત્યારે શાખપત્રમાં દર્શાવેલ રકમ ચૂકવી આપવામાં આવે છે.

- આમ, શાખપત્ર નાણાકીય વ્યવહારોને સરળ અને વિશ્વસનીય બનાવે છે.
- બેંકને આ સેવા માટે કમિશનની આવક મળે છે.
- ટ્રાવેલર્સ ચેક આપવા :
- વર્તમાન સમયમાં લોકો વધારે ને વધારે મુસાફરી કરતા થયા છે.

- તેથી દેશમાં કે પરદેશમાં પ્રવાસમાં વ્યક્તિ રોકડ નાણાં ખોવાઈ જવાની કે ચોરાઈ જવાની ચિંતાથી બચવા ટ્રાવેલર્સ ચેક કઢાવતા હોય છે.
- ટ્રાવેલર્સ ચેક ધરાવનાર વ્યક્તિ બહારગામ કે પરદેશનાં સ્થળે બેંકની શાખામાં જઈ નમૂના મુજબની સહી ચેકનાં નાણાં ઉપાડી શકે છે.
- આ ચેક ખૂબ જ વિશ્વસનીય તેમજ હસ્તાંતરણીય હોય છે.

➤ ATMની સુવિધા આવતા ટ્રાવેલર્સ ચેકના વપરાશનું પ્રમાણ ઘટયું છે.

□ ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટની સેવા :

➤ ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ એટલે ક્રોઇ એક બેંક અન્ય બેંકની શાખા પર લખેલો ચેક છે.

➤ ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટમાં વ્યક્તિના નામનો ઉલ્લેખ હોય છે અને તે વ્યક્તિને નાણાંની ચુકવણીનો હુકમ આપવામાં આવે છે.

- કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થાને નાણાં મોકલવાના હોય ત્યારે ડ્રાફ્ટ એક સલામત માધ્યમ ગણાય છે.
- જે વ્યક્તિ કે સંસ્થા નાણાં મોકલવા માંગતી હોય તે માટે નિશ્ચિત ફોર્મ ભરી બેન્કને ડ્રાફ્ટ કાઢી આપવા વિનંતી કરે છે.
- આ વિનંતીના આધારે નાણાં લેનારનું નામ લખી સ્થળ પરની પોતાની શાખાને કે જેની સાથે તેનું જોડાણ છે તેવી બેન્કની શાખાને રકમ ચૂકવી આપવાનો આદેશ કરે છે.

- નાણાં મોકલનાર યુકવવાનાં નાણાં ઉપરાંત બેંકને મિશન પણ આપે છે. જો બેંક આવો દસ્તાવેજ પોતાના શહેરમાં વટાવી શકાય; તેવો આપે તો તે પેઓર્ડર તરીકે ઓળખાય છે.
- બેંક સાથે જોડાવેલ ગ્રાહકની શાખ અંગેની માહિતી આપવી :
- બેંક પોતાના ગ્રાહકો સાથે નાણાકીય વ્યવહારો વારંવાર કરતી હોય છે, જેના આધારે તે પોતાના ગ્રાહકની નાણાકીય સંઘરતા વિશે જાણકાર હોય છે.

- બેંક જેમ લોકોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવાનો હોય છે તેવી જ રીતે બજારમાં થતા શાખનાં વ્યવહારો માટે પણ કોઈ સંસ્થા કે પેઢી અન્ય સંસ્થા કે પેઢીનો વિશ્વાસ મેળવવા માંગતી હોય ત્યારે બેંક દ્વારા આપવામાં આવતી માહિતી વધુ વિશ્વસનીય ગણવામાં આવે છે.
- આ માટે બેંક સધ્યરતાનું પ્રમાણપત્ર (Solvency Certificate) આપે છે.

□ બાંહેધરી દલાલ તરીકેની સેવા :

➤ જ્યારે કંપની ભરણા માટે મૂડીબજરમાં આવે અને મૂડી
ઉધરાવે ત્યારે તને સતત એ ભય રહેતો હોય છે કે તને
ભરણાંની રકમ મળશે કે કેમ ? જો રકમ ન મળે તો
કંપનીને ધંધો કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

- આવા સમયે બેંક ભરણાંની પૂરી રકમ કે લધુતમ ભરણાંની રકમ મળશે તેવી બાંહેધરી આપે છે અને જો રકમ ઓછી ભરાય કે તો તેટલી જામીનગીરી કંપની પાસેથી બેંક ખરીદી લે છે. આ સેવા બદલ બેંક મિશન મેળવે છે.
- અન્ય સંબંધિત સેવાઓ પૂરી પાડવી :
- બેંક પોતાના ગ્રાહકોને ATM, DEMAT તેમજ સેઇફ ડિપોઝિટ વોલ્ટની સુવિધા પણ પૂરી પાડે છે.

➤ આ ઉપરાંત ગ્રાહકો માટે કેરિડ કાર્ડ તેમજ ડેબિટ કાર્ડની
સુવિધા પણ પૂરી પાડે છે.

(2) બેંક ખાતાના પ્રકારો સમજવો.

- બેંકનું કાર્ય શાપણો સ્વીકારવાનું છે.
- બેંકના વિવિધ પ્રકારનાં ખાતાં ખોલાવતી વખતે તેમજ બેંકની અન્ય સુવિધાઓ માટે બેંક મધ્યસ્થ બેંકના નિયમ પ્રમાણે KYC (Know Your Customer) માટે ફોટાવાળું માન્ય ઓળખકાર્ડ અને રહેઠાણનો પુરાવો માગે છે.

બચત ખાતું :

- લોકો દ્વારા મૂકવામાં આવતી થાપણ કે જેમાં બચતનું તત્ત્વ સમાવેલ હોય છે.
- આ ખાતામાં નિશ્ચિત દરે વ્યાજ ચૂકવવામાં આવે છે.
- આ ખાતામાં જેટલા દિવસ માટે જેટલી રકમ જમા હોય તેટલા દિવસનું વ્યાજ મળે છે.
- આ ખાતામાં બેંક ચેકબુક, એ.ટી.એમ. કાર્ડ જેવી સેવાઓ પૂરી પાડે છે.

- ખાતેદાર પોતાના ખાતામાં ચેક, ફ્રાફ્ટ અને રોકડ જમા કરાવે છે.
- ચેક કે ઉપાડ રિશ્વી વડે નાણાં ઉપાડી શકે છે.
- બેંક ખાતેદારને આ ખાતામાં ન્યૂનતમ સિલક રાખવાની ફરજ પાડી શકે છે.
- સામાન્ય રીતે બચત ખાતામાં એક મહિનામાં નાણાં ઉપાડવા માટે વ્યવહારો કરવાની સંઘાં મર્યાદિત કરેલ છે.

- આ ખાતું વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓનાં સંયુક્ત નામે ખોલાવી શકાય છે. જેમાં વારસદારની નિમણૂક કરી શકાય છે.
  - આ ખાતા દ્વારા બેન્કોને મોટા પ્રમાણમાં થાપણો મળે છે.
- ચાલુ ખાતું :**
- વ્યક્તિ કે ધંધાકીય એકમોનાં નામે આ ખાતું ખોલાવી શકાય છે.
  - આથી આ પ્રકારના ખાતામાં સામાન્ય રીતે કોઈ વ્યાજ આપવામાં આવતું નથી.

- પરંતુ બેન્ક બેચાજિસ વસૂલ કરી શકે છે.
- આ ખાતામાં દિરાણની સુવિધા પણ આપી શકાય છે.
- આ ખાતામાં નાણાં મૂકવા કે ઉપાડવા સંખ્યાની દૃષ્ટિએ કોઈ મર્યાદા રાખવામાં આવતી નથી.
- સામાન્ય રીતે આ ખાતું ધંધાદારી વ્યક્તિઓ ખોલાવે છે.

□ રીકરિંગ ખાતું :

- બચતના હેતુથી ખોલાવવામાં આવતું ખાતું કે જેમાં ૬૨ મહિને નિશ્ચિત સમયે નિશ્ચિત રકમ જમા કરાવવી ફરજિયાત હોય છે.
- આ ખાતામાં વ્યાજનો ૬૨ બચતખાતા કરતાં વધુ અને બાંધી મુદ્દતની થાપાના (Fixed Deposit) પ્રમાણમાં ઓછો હોય છે.
- નિશ્ચિત સમયગાળે પૂરો થતા બેંક વ્યાજ સહિતની રકમ ચૂકવી આપે છે.

□ બાંધી મુદતનું ખાતું :

- બેન્કો માટે ચોક્કસ મુદત સુધી થાપણની રકમ વાપરી શકાય તેવો સ્લોટ એટલે બાંધી મુદતની થાપણ.
- બેન્ક અને થાપણદાર વચ્ચે પૂર્વનિર્ધારિત કરેલ મુદત સુધીમાં થાપણદાર નાણાં ઉપાડી શકતો નથી.
- જો પાકતી મુદત પહેલાં રકમ ઉપાડવામાં આવે તો વ્યાજનો દર ઘટી જાય છે.

- મુદત પૂરી થતા વ્યાજ સહિતની રકમ બેંક પરત કરશે તેવી લેખિત બાંહેધરી આપે છે.
- નિશ્ચિત સમય સુધી રકમ ઉપાડી ન શકતી હોવાથી બચત ખાતા અને રીકર્ડિંગ ખાતાનાં પ્રમાણમાં વ્યાજનો દર વધુ હોય છે.

Thanks

For watching